

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

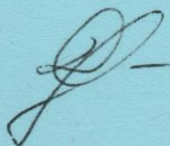
ДЖАГУНОВА ОЛЕНА ІГОРІВНА

УДК 378.4(477.46)УДПУ«1930/2014»(043.5)

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
(1930-2014 РР.)**

Спеціальність – 07.00.01 Історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор
Кривошея Ігор Іванович,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор,
Салата Оксана Олексіївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри історії України;

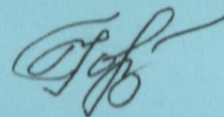
кандидат історичних наук, доцент,
Самойленко Олександр Григорович,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
ректор, доцент кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин.

Захист відбудеться 14 квітня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.02 Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212 м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано “ 12 ” березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

І.В. Горпинченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Питання вивчення історії освіти, її значення, ролі та місця в житті суспільства постійно знаходиться в центрі уваги багатьох учених. Заслуговує уваги й історія окремих навчальних закладів, особливо педагогічних. Саме вони забезпечували професійну підготовку учителів, тобто безпосередньо впливали на розвиток суспільства. Одним із пріоритетних напрямів сучасної історичної науки є також дослідження наукової та освітньої діяльності попередніх поколінь науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти, науки та культури України, формували традиції українського наукового та освітянського простору.

Важливе значення для вирішення цієї проблеми має ретроспективний аналіз історико-освітньої спадщини України, зокрема періоду другої половини ХХ століття, коли здійснювався інтенсивний пошук шляхів формування нової системи підготовки педагогічних кадрів, здатної забезпечити радянську школу кваліфікованими фахівцями.

Для кращого розуміння специфіки подальшого реформування освіти в Україні важливе необхідним буде аналіз попередніх освітніх реформ, що дасть змогу з'ясувати причини необхідності таких змін, досягнення і прорахунки, позитивні й негативні явища, реальні результати реформ, усвідомити роль старих освітянських традицій та нових європейських для визначення основних змін, яких потребує вища педагогічна освіта на сучасному етапі.

У цьому контексті на увагу заслуговує й історія Уманського педагогічного університету, що не була об'єктом окремого спеціального дослідження. Комплексне вивчення його історії важливе не лише тому, що інститут був одним з багатьох закладів системи вищої педагогічної освіти УРСР та незалежної України, а й тому, що його функціонування варто розглядати ще й через призму спадковості традицій, що зародилися в Інституті соціального виховання і були продовжені в Учительському інституті, а згодом у Педагогічному університеті. Протягом 90-річної діяльності закладу вищої освіти став провідним педагогічним навчальним закладом Черкащини. Історія УДПУ імені Павла Тичини дає можливість розширити картину регіональної історії зрозуміти його роль і значення в освітньому просторі Черкащини та України загалом. Реконструкція історії Уманського педагогічного університету дасть можливість не лише з'ясувати історію діяльності окремого закладу освіти, а й поглибити питання розвитку педагогічної освіти в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з проблематикою наукової теми кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Історико-регіональні аспекти історії України» (державний реєстраційний номер № 0116U004805) та затверджена вченою радою університету протокол № 4 від 24 вересня 2020 р.

Мета роботи – дослідити еволюцію Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини в системі вищої педагогічної освіти України.

Для досягнення мети у дисертації необхідно реалізувати такі **завдання**:

- з'ясувати ступінь вивчення теми, охарактеризувати інформативну цінність історичних джерел;
- висвітлити розвиток системи вищої педагогічної освіти в Україні та на Черкащині;
- розкрити становлення Уманського інституту соціального виховання в системі вищої педагогічної освіти;
- показати діяльність Уманського педагогічного інституту у системі вищої педагогічної освіти УРСР;
- окреслити еволюцію Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини в період реформування вищої освіти в незалежній Україні;
- з'ясувати динаміку розвитку освітнього потенціалу УДПУ імені Павла Тичини та відобразити його значення для розвитку науки в Україні.

Об'єкт дослідження – вищий педагогічний навчальний заклад у системі фахової освіти України.

Предмет дослідження – еволюція Уманського державного педагогічного університету від інституту соціального виховання до університету IV рівня акредитації.

Хронологічні межі охоплюють період від 1930 р., коли в Умані було створено інститут соціального виховання, до 2014 р., коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про вищу освіту», яким запроваджено нові засади функціонування системи вищої освіти.

Наукова новизна. У дисертаційному дослідженні вивчено та висвітлено становлення та розвиток закладу вищої освіти – Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини в системі вищої освіти в Україні: вперше: здійснено наукове дослідження історії Уманського державного педагогічного університету та його науково-освітнього потенціалу; удосконалено: понятійно-категорійний апарат; періодизацію історії розвитку університету; набули подальшого розвитку: підходи до аналізу еволюції закладів вищої освіти в системі вищої педагогічної освіти в Україні.

Практичне значення очікуваних наукових результатів полягає в тому, що проаналізований фактичний матеріал, теоретичні положення й висновки можуть бути використані під час написання рефератів, доповідей, курсових робіт, підготовці лекцій, семінарів і спецкурсів та сприятимуть поглибленню дослідження історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Особистий внесок здобувача полягає у самостійному завершеному науковому дослідженні. Уведені до наукового обігу раніше не опубліковані архівні джерела.

Спираючись на різноманітну джерельну базу, вперше комплексно науково досліджено історію Уманського державного педагогічного університету, його роль у системі вищої педагогічної освіти. Уточнено періодизацію розвитку закладу освіти, назви його структурних підрозділів.

Апробація результатів дисертації. Загальну концепцію дослідження відображено в доповідях і повідомленнях на конференціях різного рівня, і зокрема:

- Міжнародна інтердисциплінарна наукова конференція «Архітектурна та культурна спадщина історичних міст країн центрально-східної Європи» (12-13 травня 2016 р., Умань);
- Всеукраїнська наукова конференція «Українська національно-демократична революція 1917-1920/21 рр.» (27 квітня 2017 р., Умань);
- Всеукраїнська наукова конференція «Історія, революція, пам'ять: зсув парадигм» (26 травня 2017 р., Умань);
- Міжнародна наукова конференція «Україна і Польща: минуле, сучасне, майбутнє» (22-23 травня 2018 р., Умань);
- Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми історичної регіоналістики. Наукові студії пам'яті Нінель Бокій» (25-26 жовтня 2017 р., Кропивницький);
- Всеукраїнська науково-практична конференція «Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції, практика» (17 листопада 2017 р., Умань);
- Щорічна науково-практична конференція Національного музею історії України (7-8 грудня 2017 р., Київ);
- Міжнародна науково-практична конференція «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне» (2-3 березня 2018 р., Київ);
- Всеукраїнська наукова конференція «Коліївщина 1768-1769 років. Козацько-гайдамацьке повстання на Правобережній Україні: історичні реалії та національна пам'ять» (9 червня 2018 р., Умань);
- Всеукраїнська конференція молодих учених та спеціалістів присвячена ювілейним датам від дня народження видатних учених у галузі аграрних наук – основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні за науковими напрямками, професорів – Богданова Сергія Михайловича (1859-1920), Шиндлера Камілла Гавриловича (1869–1940) та члена-кореспондента АН УРСР Тюленєва Миколи Олександровича (1889–1969) (17 травня 2019 р., Київ);
- Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Європи у XVIII-XIX ст.» (27 листопада 2020 р., Умань).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 11 наукових працях автора, 5 із яких надруковано в наукових фахових виданнях України, 1 – розділ у колективній монографії, 1 – у зарубіжному фаховому виданні, 4 – в матеріалах конференцій та публікації, які додатково розкривають зміст дослідження.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, переліку умовних позначень, чотирьох розділів, які містять 9 підпунктів, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел та літератури. Основний зміст дисертації викладено на 196 сторінках. Повний обсяг дисертаційної роботи – 283 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет і хронологічні рамки дослідження, сформульовано мету і завдання, розкрито методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, вказано на апробацію одержаних результатів.

У **першому розділі «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження»** охарактеризовані джерела та з'ясований стан наукової розробки теми.

У **підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки теми»** історичні та історіографічні дослідження, які стосуються розвитку та реформування вищої педагогічної освіти загалом та Уманського державного педагогічного університету зокрема представлено за відповідними групами. Опрацьований масив літератури умовно поділено на дві групи: 1) узагальнювальні праці вчених з історії вищої педагогічної освіти, про особливості становлення і розвитку педагогічних інститутів та діяльність їх структурних підрозділів і науково-педагогічних кадрів в Україні, зокрема на Черкащині; 2) праці, присвячені історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, де розглянуто окремі періоди діяльності інституту, його підрозділів та окремих викладачів.

Крім того, першу групу опрацьованої літератури відповідно до проблемно-хронологічного принципу умовно можна розділити на два етапи: 1) 1930–1991 рр.; 2) 1991–2014 рр.

На першому етапі опубліковані праці мали здебільшого партійно-політичний відтінок, у них ідеалізувалася політика радянської влади в галузі освіти та її позитивні досягнення. На другому етапі дослідники зосереджували увагу на проблемах історії вищої педагогічної школи та її ролі в соціально-політичній структурі суспільства в умовах його реформування.

З початку 90-х років ХХ ст. ситуація в історіографії цієї тематичної групи різко змінилася, порушувалося багато проблем, що раніше не досліджувалися, кардинально змінилися оцінка подій та підходи до їх висвітленні. З'явилося поняття «білі плями» в історії, а у зв'язку з цим визріли нові завдання історичної науки. У цей же період українські дослідники, на основі узагальнення і систематизації нових архівних матеріалів вивчають різні аспекти розвитку вищої педагогічної освіти.

Друга група – праці, присвячені історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, у яких розглядаються окремі періоди діяльності

інституту, його підрозділів та окремих викладачів. Об'єктивного аналізу проблем підготовки педагогічних кадрів в окремих навчальних закладах не було. Дослідження проводилися в основному за такими напрямками: 1) вивчення широкого кола суміжних питань, пов'язаних із соціалістичним будівництвом, розвитком народної освіти та формуванням нової радянської інтелігенції; 2) вивчення окремих галузей науки та їх розвитку; 3) ювілейні публікації з історії окремих ЗВО.

Історіографічний аналіз засвідчив, що в радянській та українській історичній літературі немає комплексного дослідження історії Уманського педагогічного університету, проте накопичено певний матеріал та описано деякі аспекти з його історії.

Підрозділ 1.2. *«Джерельна база дослідження»* присвячено огляду опрацьованого масиву різноманітних джерельних матеріалів, які класифіковано за групами. Перша група – законодавчі та нормативно-правові акти, які відображають основні напрямки розвитку освітянської галузі радянського періоду та незалежної України. Друга група – матеріали діловодства ЗВО. Це документи таких архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Черкаської області, архіву Уманського краєзнавчого музею, архіву Музею Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Важливим фактологічним джерелом для вивчення історії УДПУ імені Павла Тичини є також матеріали преси, публікації керівництва інституту, згодом університету та його співробітників у центральних і у місцевих періодичних виданнях, про окремі проблеми діяльності факультетів, кафедр, наукових підрозділів та науковців

Специфічною групою джерел є електронні (інформаційні) ресурси – офіційний сайт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, офіційні сайти факультетів/інституту, інших структурних підрозділів університету та веб-сайти української історії, які представляють у мережі історичні матеріали від імені держави.

Вивчені джерела, хоч і є розпорошеними, в цілому являють собою цілісний комплекс, який є репрезентативною базою для дослідження діяльності Уманського державного педагогічного університету в системі вищої педагогічної освіти України (1930–2014 рр.).

У підрозділі 1.3 *«Теоретико-методологічні засади»* окреслено принципи і методи, використані в дисертації. Теоретико-методологічні основи дослідження забезпечували принципи (науковості, історизму, об'єктивності, системності й комплексності) та методи наукового пізнання (порівняльно-історичний, статистичний, описовий, хронологічний). Вони поєднуються між собою, впливають один із одного і тільки поєднання цих принципів та методів дає змогу

відтворити об'єктивну картину еволюції Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

У другому розділі **«Розвиток вищої педагогічної освіти на Черкащині в 1930-2014 рр.»** висвітлено основні етапи творення, трансформацій та реформ, що відбувалися у вищій педагогічній освіті України загалом та на Черкащині зокрема в досліджуваний період.

У підрозділі **2.1. «Становище вищої педагогічної освіти в радянський період»** показано становлення та реформування системи вищої педагогічної освіти. Зауважено, що в радянський період відбулося становлення системи вищої педагогічної освіти загалом та вищої педагогічної освіти зокрема. Було розгорнуто мережу закладів вищої педагогічної освіти так, щоб у кожній області УРСР діяв педагогічний інститут, інколи навіть кілька. Така мережа педагогічних ЗВО була необхідна у світлі постанов радянської влади про загальну середню освіту для всього населення країни та потребі в правильно ідеологічно вихованих педагогах. Показано створення та діяльність закладів вищої педагогічної освіти в Черкаській області.

Крім того, на розвиток вищої педагогічної освіти впливали суспільно-політичні процеси. Це виявилось в посиленні ідеологізації та підпорядкуванні партійним інтересам керівників та викладацького складу закладів вищої освіти. Для цього періоду характерне втручання партійних органів у життя та діяльність ЗВО. На педагогів була покладена місія нести комуністичну партійну ідеологію в суспільні маси, виховувати та навчати дітей у цьому ж дусі. Так виховували і навчали студентів у закладах вищої педагогічної освіти.

У підрозділі **2.2. «Процеси реформувань та перетворень системи вищої педагогічної освіти в незалежній Україні»** з'ясовано, що після проголошення незалежності України розпочинаються трансформаційні та реформаційні процеси в системі вищої педагогічної освіти загалом та зміни, які відбулися в закладах Черкащини. Починається створення та втілення в життя власної державної політики в цій галузі, формування та розширення нормативно-правової бази, що регулювала діяльність закладів вищої освіти. Важливим у цьому контексті стало прийняття демократичних законів України «Про освіту» в 1991–1996 рр.

Із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) постали завдання перманентного вдосконалення всіх учасників процесу вищої педагогічної освіти. З'явилися нові вимоги до рівня викладачів та підготовки студентів, запровадження світового педагогічного досвіду, стимулювання саморозвитку та самовдосконалення, розпочалася інтеграція в міжнародний науковий простір та багато іншого.

У третьому розділі «Становлення вищої педагогічної школи в Умані в радянську добу» розкрито процес створення та діяльність Уманського педагогічного інституту в перше десятиліття.

У підрозділі 3.1. «Створення та діяльність Уманського закладу вищої педагогічної освіти в умовах утвердження командно-адміністративної системи та під час Другої світової війни» зазначено, що створення Уманського інституту було зумовлене, зокрема, індустріалізацією, для якої вкрай необхідними стали навчені спеціалісти, саме тому вирішено було в стислі терміни готувати вчителів, які б навчали грамотності людей та несли комуністичну ідеологію в маси. Дедалі більше партійна номенклатура з її ідеологією втручається в навчальний процес.

Від 1930 р. відповідно до державної політики в освітній галузі Уманський інститут соціального виховання зазнав ряд реорганізацій: 1933 р. – педагогічний інститут, 1935 р. – учительський інститут. ЗВО змінив свій статус із закладу освіти, що давав неповну вищу освіту, на педагогічний інститут із чотирьохрічним терміном навчання.

Значно зріс контингент студентів. Якщо в 1930 р. перший набір становив 120 осіб, то в 1944 р. в інституті навчалося вже – 319 студентів. Змінився якісний та кількісний склад науково-педагогічних працівників, зміцніла матеріально-технічна база.

Про діяльність чи долю інституту в період Другої світової війни в архівних фондах віднайти інформації не вдалося. Лише окремі згадки в періодичній пресі про його діяльність в окупаційний період. Незважаючи на припинення діяльності в період Другої світової війни, інститут зумів відновитися.

У підрозділ 3.2. «Уманський педагогічний інститут у 1945–1991 рр.» досліджено етапи відновлення закладу вищої освіти після Другої світової війни та його розвиток до проголошення незалежності України. На той час невирішеною залишалася проблема комплектування педагогічних інститутів, Уманського зокрема, професорсько-викладацькими кадрами. Крім того, падає престиж учительської професії, зменшується кількість студентів. Проте, незважаючи це, Уманський учительський інститут готував кваліфікованих педагогів, переважна більшість яких успішно працювала в школах Київської, Вінницької, Кіровоградської, Одеської, Миколаївської областей. Значного розмаху набуває бюрократизація та ідеологізація навчально-виховної та науково-дослідної сфер діяльності ЗВО.

У наступні періоди відбувається реорганізація Уманського учительського інституту. У 1952 р. підписано постанову про реорганізацію його знову в педагогічний інститут, а в 1967 р. – присвоєне ім'я Павла Тичини. З 1950-х років відбулося становлення нових структурних підрозділів (1960 р. – факультет педагогіки та методики початкової освіти, 1976 р. – факультет загальнотехнічних

дисциплін і праці), відкрито нові спеціальності, збільшується контингент студентів. Зростає кількісний та якісний склад науково-педагогічних працівників.

У 1988 р. влада розглядала питання про укрупнення ЗВО, зокрема і й Уманського педагогічного інституту, проте місцеві органи влади та колектив інституту на чолі з новообраним ректором В. Г. Кузем зробили за кілька місяців чималу роботу, розробивши перспективну програму розвитку, яку успішно вдалося виконати в наступні роки.

Четвертий розділ «Уманський державний педагогічний університет в добу незалежності» присвячений трансформаціям, структурним та організаційним перетворенням Уманського педагогічного інституту, спрямованим на вдосконалення освітньої та науково-дослідної діяльності.

У підрозділі 4.1. *«Уманський державний педагогічний інститут ім. П. Г. Тичини в період становлення нової системи освіти в незалежній Україні»* показано, що в 1991-1999 рр. інститут бурхливо розвивався, про що свідчить значне покращення освітнього потенціалу. Зокрема, значно виріс якісний та кількісний склад викладацького колективу (у штаті із 210 викладачів – 9 докторів та 78 кандидатів наук), відкрито власну аспірантуру (1992 р.), нові факультети та спеціальності. Якщо в 1991 р. у складі інституту функціонували три факультети, то у 1998 р. – шість, на яких навчалося вже більше 4 тис. студентів.

Уманський педагогічний інститут значно покращив свою матеріально-технічну базу: уже функціонували 4 навчально-лабораторні корпуси, навчальні майстерні, 2 студентські гуртожитки, агробіостанція, бібліотека, читальні зали для студентів, викладачів та аспірантів, 4 лабораторії інформатики та обчислювальної техніки, 3 лінгафонні кабінети, їдальня, бар-дискотека. Розширюються міжнародні контакти. Здійснюється інтеграція у світовий освітянський та науковий простір.

У підрозділі 4.2. *«Уманський державний педагогічний університет в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку»* зазначено, що за період з 1998 р. по 2014 р. Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини перетворився на провідний заклад вищої освіти європейського рівня на Черкащині, який забезпечує ринок праці висококваліфікованими та конкурентоздатними фахівцями за широким спектром педагогічних, інженерно-технологічних та економічних спеціальностей.

До складу університету входять навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти та 11 факультетів: факультет фізики, математики та інформатики; історичний факультет; факультет дошкільної та спеціальної освіти; факультет іноземних мов; факультет мистецтв; факультет інженерно-педагогічної освіти; факультет: соціальної та психологічної освіти; факультет української філології; факультет фізичного виховання; факультет початкової освіти; природничо-

географічний факультет. У структурі університету функціонує відокремлений підрозділ – Канівський коледж культури і мистецтв.

Освітній процес в університеті забезпечують 39 кафедр на яких займаються науковою та навчально-методичною діяльністю 513 штатних працівників, серед яких – дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, академік Академії будівництва та архітектури України, академік Академії економічних наук України, дійсний член (академік) Міжнародної академії безпеки життєдіяльності, 54 доктори наук та 327 кандидатів наук.

На денній та заочній формах навчання вищу освіту здобувають понад 10000 студентів (за першим (бакалаврським) рівнем за 37 спеціальностями, за другим (магістерським) рівнем вищої освіти за 37 спеціальностями). Університет надає освітні послуги іноземним громадянам за акредитованими спеціальностями, здійснює підготовку громадян України до вступу в заклади вищої освіти.

В університеті створена потужна наукова інфраструктура, яка включає 3 науково-дослідні центри подвійного підпорядкування (НАПН НАН та МОН України), 3 міжнародні культурно-освітні центри, 16 регіональних науково-методичних центрів, 25 науково-дослідних лабораторій, 13 наукових шкіл. В університеті видаються 6 наукових збірників та наукових журналів, що входять до переліку фахових видань України та наукометричного каталогу GoogleScholar; діють аспірантура й докторантура; дві спеціалізовані вчені ради. Науковці університету активно займаються патентно-ліцензійною діяльністю.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини підтримує міжнародні зв'язки із закордоннимикладами освіти, науки та культури. Укладено 57 угод про співпрацю із установами Польщі, Франції, США, Канади, Німеччини, Білорусі, Туреччини, Італії, Португалії, Іспанії, Швеції та ін. В університеті реалізуються проекти академічної мобільності «Mobile+3», «Mobile+2», програма «Erasmus+», програми подвійного дипломування, орієнтовані на підтримку ініціатив у галузях освіти, культури та спорту.

ВИСНОВКИ

Історіографічний аналіз засвідчив, що в радянській та українській історичній літературі досі не було, комплексного дослідження історії Уманського педагогічного університету, проте накопичено певний матеріал та зроблені перші спроби подати деякі аспекти його історії. Склалися необхідні передумови для цілісної характеристики політики влади у сфері вищої педагогічної освіти, вивчені окремі сторінки становлення структурних підрозділів інституту, науково-педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу тощо. Ці напрацювання не вичерпували теми дослідження, а навпаки потребували комплексного і всебічного вивчення історії УДПУ імені Павла Тичини у багатьох площинах.

Внаслідок тривалої пошукової роботи виявлено достатній за обсягом і достовірний за змістом масив архівних документів, який використовувався в комплексі з опублікованими матеріалами і дав можливість реалізувати поставлені дослідницькі завдання, відтворити процес організації та діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, його навчальних підрозділів, створення навчально-матеріальної бази, формування викладацького складу та контингенту студентів, організацію навчально-методичної і наукової роботи. Історичні джерела включають в себе усі можливі напрямки отримання інформації і дають змогу зробити системний аналіз та узагальнення з досліджуваної проблеми. Вивчені джерела є цілком достовірними та достатніми для розкриття теми. Значну частину цих документів введено в науковий обсяг уперше.

Черкаська область – одна з наймолодших в Україні, а її історія до 1954 р. є історією тих регіонів, з яких вона постала: Полтавської, Київської, Вінницької та Кіровоградської областей. Педагогічна освіта Черкащини в основному зосереджена у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Уманському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Т.Г. Шевченка та Корсунь-Шевченківському педагогічному училищі імені Т.Г. Шевченка.

Вища педагогічна освіта й наука на Черкащині, пройшовши складний і неоднозначний шлях розвитку, займає належне місце а українському освітянському просторі. Можна із впевненістю стверджувати, що система вищої педагогічної освіти Черкащини забезпечувала реалізацію державної політики у цій галузі. Педагогічний колектив області розпочав новий етап реформування освіти щодо переходу на новий зміст, структуру і технологію навчання і здатний реалізовувати його у вимірі новітніх перспектив. Із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) постали завдання перманентного удосконалення усіх учасників процесу вищої педагогічної освіти. З'явилися нові вимоги до рівня викладачів та підготовки студентів, запровадження світового педагогічного досвіду, стимулювання саморозвитку та самовдосконалення, інтеграція у міжнародний науковий простір та багато іншого.

У зв'язку із реорганізацією мережі і системи вищої педагогічної освіти в УРСР та декларованою партією потребою в учительських кадрах було вирішено збільшити кількість закладів вищої педагогічної освіти. На 1 листопада 1930 р. в Україні замість дванадцяти багатофункційних інститутів народної освіти, було створено 39 педагогічних інститутів різних профілів, серед них і заклад вищої освіти педагогічного спрямування в Умані.

Уманський інститут соціального виховання засновано Постановою Народного Комісаріату освіти УСРР від 11 серпня 1930 р. «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти». Таке рішення було обґрунтовано вдалим географічним

розташуванням м. Умань – в центральній частині України, на перетині п'яти її областей. Зазвичай заклади вищої освіти такого типу створювалися на базі педагогічних технікумів, проте Уманський інститут соціального виховання після дискусій вирішено було створити як окремий заклад вищої освіти.

Уманський інститут соціального виховання розпочав підготовку фахівців за чотирьох напрямів історико-економічного, філологічного, техно-математичного та агро-біологічного. Процес створення матеріально-технічної бази, формування викладацького потенціалу, проходив у складний суспільно-політичний період, ознаменований партійним тиском та репресіями інтелігенції. Заклад вищої педагогічної освіти в Умані декларується як заклад пролетаризації студентів, серед яких переважали «колгоспники», тобто вихідці із сільської місцевості. Під час реформування вищої педагогічної освіти, у 1933 р., інститут було реорганізовано у вищий заклад освіти – педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання, а 1935 р., у зв'язку з декларованою партією гострою потребою в педагогічних кадрах – в учительський з лише дворічним терміном навчанням та двома факультетами: ліквідувано факультети, які готували вчителів мови і літератури та історії.

Загальнодержавною проблемою післявоєнного періоду було комплектування педагогічних інститутів професорсько-викладацькими кадрами. Уманський учительський інститут після Другої світової війни відновив свою роботу, не маючи викладачів певних предметів, проте, на відміну від інших інститутів, мав кваліфіковані кадри, стаж роботи яких у вищій школі був більше десяти років. У складних соціально-економічних умовах післявоєнної відбудови вдалось організувати набір студентів, налагодити випуск спеціалістів. Досягнення таких результатів у відновленні підготовки кваліфікованих педагогів було можливим насамперед завдяки державній політиці, що включала у цей період цілу систему надзвичайних заходів. Але платою за провідну роль держави у цьому процесі став надмірний ідеологічний тиск і жорсткий контроль за змістом навчання та науково-педагогічними кадрами, які його забезпечували.

Реорганізація Уманського учительського інституту в педагогічний інститут відбулася в 1952 р., коли в УРСР завершувалося створення радянської системи підготовки педагогічних кадрів та зникали учительські інститути як залишок старої системи підготовки учителів. Реформування системи підготовки педагогічних кадрів було зумовлене політико-ідеологічними, соціальними і культурними завданнями радянської влади, необхідністю радикальних змін у створенні нової радянської еліти.

В Уманському педагогічному інституті трансформувалися та удосконалювалися форми і напрямки науково-дослідної діяльності викладачів та студентів, але складною проблемою залишалось кадрове забезпечення. У цей період головна увага була зосереджена на підвищенні кваліфікації викладачів та захистах

дисертаційних досліджень. Окрім того, створюються системи планування науково-дослідної роботи інституту, кафедри, кожного викладача та щорічної звітності про виконання планів. З другої половини 1950-х років науково-дослідна робота викладачів стає обов'язковою.

У період перебудови мережа і структура педагогічних закладів вищої освіти республіки зазнала змін, у зв'язку із чим постало питання укрупнення закладів вищої освіти. Зміни, відобразилися й в Уманському педагогічному інституті: відкривалися нові спеціальності, створювалися нові кафедри та факультети. Поступово кількісно зростав викладацький склад.

Залишалось актуальним питання омолодження кадрів, оскільки частка викладачів пенсійного віку була досить значною. Започатковано практику заміщення посад деканів і завідувачів кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, асистентів шляхом проведення конкурсу. Викладачів зобов'язували періодично підвищувати свою кваліфікацію, частина з яких навіть проходила стажування за кордоном.

Поступово зростав контингент студентів насамперед завдяки якісній профорієнтаційній роботі, удосконаленню методики цільового прийому молоді на навчання. Було запроваджено систему раннього профвідбору школярів на педагогічні професії. Вагомими засобами профорієнтаційної роботи були організація стаціонарних і заочних підготовчих курсів, факультетів майбутнього вчителя, відрядження викладачів і лаборантів у регіони тощо. Динаміка кількості абітурієнтів із середньою освітою стала негативною, тоді як зросла кількість їх із середньою спеціальною освітою, із виробничим стажем.

Процес формування структурних підрозділів був багатоетапним і пройшов складний шлях еволюції. На час створення інституту діяло 4 факультети, а вже в період його реорганізації в педагогічний – 2: фізико-математичний та природничо-географічний. Із 1950-х років процес утворення та відновлення факультетів йшов стрімко: 1960 р. створено факультет педагогіки та методики початкової освіти, 1986 р. – факультет загальнотехнічних дисциплін і праці. Кількість факультетів і кафедр значною мірою залежало від потреби української школи у кваліфікованих педагогічних кадрах, це давало змогу виконувати поставлені перед педагогічним колективом закладу вищої освіти завдання. Подібна структура навчальних підрозділів була у більшості вищих педагогічних навчальних закладів України.

У період 1990–1998 рр. формування, реформування нової системи вищої освіти незалежної України та підвищення вимог до закладів вищої освіти та відповідно до перспективного плану Уманський державний педагогічний інститут ім. П. Г. Тичини визначив для своїх науково-педагогічних працівників мету – приведення вищої освіти у відповідність до світових стандартів, але без ігнорування власних надбань. Було визначено і нові напрямки діяльності інституту відмова від

заідеологізованості, подолання національного нігілізму та девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей у майбутніх учителів, перехід на багаторівневу підготовку вчителів, використання найновіших педагогічних технологій, підвищення комп'ютерної грамотності та знання іноземної мови, посилення міжнародних зв'язків та створення необхідних матеріально-технічних умов.

Збільшився спектр спеціальностей, за якими заклад вищої освіти здійснював підготовку у 1990-х роках, відкрито нові факультети. На той час учителів готували на 6-ти факультетах, структура університету постійно розширювалася з перспективою створення нових факультетів та спеціальностей.

Уманський педагогічний інститут значно покращив свою матеріально-технічну базу, функціонують 4 навчально-лабораторні корпуси, навчальні майстерні, 2 студентські гуртожитки, агробіостанція, бібліотека, читальні зали для студентів, викладачів та аспірантів, 4 лабораторії інформатики та обчислювальної техніки, 3 лінгафонні кабінети, їдальня.

На сучасному етапі університет функціонує у складі 11 факультетів: факультет фізики, математики та інформатики; історичний факультет (відновлений 2005 р.); факультет дошкільної та спеціальної освіти (створений 1992 р.); факультет іноземних мов (створений 2005 р.); факультет мистецтв (створений 2005 р.); факультет інженерно-педагогічної освіти; факультет: соціальної та психологічної освіти (створений 2005 р.); факультет української філології (відновлений 1994 р.); факультет фізичного виховання (створений 2007 р.); факультет початкової освіти; природничо-географічний факультет. 2015 р. на базі економічного факультету створено Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти. Освітній процес забезпечують 39 кафедр, на яких у штаті 513 працівників, з них – 54 доктори наук та 327 кандидатів наук, тобто у окреслений нами період докорінно змінився не лише кількісний, а і якісний викладацький склад.

На денній та заочній формах навчання вищу освіту здобувають понад 10000 студентів (за першим (бакалаврським) рівнем – 37 спеціальностей, за другим (магістерським) рівнем вищої освіти – 37 спеціальностей). Університет надає освітні послуги іноземним громадянам за акредитованими спеціальностями, здійснює підготовку громадян України до вступу в заклади вищої освіти. Зросла кількість спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та збільшився спектр пропонуваніх освітніх ступенів. Контингент студентів кількісно зріс в десятки разів, географія студентства розширилася до 23 областей України.

Змінилася та установилася наукова інфраструктура, яка включає 3 науково-дослідні центри подвійного підпорядкування (НАПН НАН та МОН України), 3 міжнародні культурно-освітні центри, 16 регіональних науково-методичних центрів, 25 науково-дослідних лабораторій, 13 наукових шкіл. В університеті

видаються 6 наукових збірників та наукових журналів, що входять до переліку фахових видань України та наукометричного каталогу GoogleScholar; діють аспірантура і докторантура; дві спеціалізовані вчені ради та створюються одноразові ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

До 2014 року Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини перетворився на провідний заклад вищої освіти європейського рівня на Черкащині, який забезпечує ринок праці висококваліфікованими та конкурентоздатними фахівцями за широким спектром педагогічних, гуманітарних, інженерно-технологічних та економічних спеціальностей.

За всю історію УДПУ імені Павла Тичини в його стінах було підготовлено більше 56 тис. спеціалістів: 1930 до 2000 р. – близько 26 тис. спеціалістів, а вже 2000-2014 рр. – більше 30 тис.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Джагунова О.І. Друга світова війна в дзеркалі спогадів співробітників Уманського учительського інституту. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип.104. С. 48-50.
2. Джагунова О.І. Уманський педагогічний університет – початок історії. *Київські історичні студії*. 2016. Вип.2. С. 141-146.
3. Джагунова О.І. Науково-педагогічні кадри Уманського учительського інституту у післявоєнні роки (1946-1954 рр.). *ЕМІНАК: науковий щоквартальник*. 2019. № 4 (28) (жовтень-грудень). С. 91-99.
4. Кривошея І.І., Джагунова О.І. Динаміка формування науково-педагогічного складу Уманського педагогічного інституту імені Павла Тичини (1930-1998). *Київські історичні студії: науковий журнал*. Київ, 2020. №1(10). С. 89-96.
5. Джагунова О.І., Кривошея І.І. Науково-дослідна діяльність викладачів та студентів Уманського державного педагогічного інституту у 1950-1960-х роках. *Гілея: науковий вісник*. К. : «Видавництво «Гілея», 2020. Вип. 152 (№ 1). С. 17-23.
6. Джагунова О.І. Співробітництво Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини з науково-освітніми установами Республіки Польща: історичний нарис. *Historia III. Polsko-ukraińskie spotkania z Klio*. Częstochowa, 2016. Т. III. S. 165-179.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Джагунова О.І. Передумови створення інститутів соціального виховання наприкінці 20-30-х рр. ХХ ст.. *Вплив суспільних наук на процес суспільства: можливе та реальне*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції

(м. Київ, 2-3 березня 2018 року). Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2018. С. 5-10.

2. Джагунова О.І. Діяльність кафедри основ сільського господарства в Уманському педагогічному інституті у 1960-х роках. *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матеріали XIV Всеукр. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграр. наук – основоположників с.-г. досл. справи в Україні за наук. напрямми, професорів – Богданова Сергія Михайловича (1859–1920), Шиндлера Камілла Гавриловича (1869–1940) та чл.-кор. АН УРСР Тюленєва Миколи Олександровича (1889–1969), Київ, 17 трав. 2019 р. / НААН, ННСГБ, Рада молодих вчених НААН [та ін.] ; уклад. В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська, Х.М. Дмитрієва ; редкол. : В.А. Вергунов (голова) [та ін.]. Київ : КОМПРИНТ, 2019. С. 79-81.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Джагунова О.І. «Старий корпус» університету - архітектурна пам'ятка міста Умані. *Архітектурна та культурна спадщина історичних міст країн Центрально-Східної Європи* : кол. монографія / за ред. Р. Димчика, І. Кривошеї, Н. Моравця. Умань-Познань- Ченстохова : ФОП Жовтий О.О., 2016. Вип. 3. С. 55-59. Серія «Польсько-український науковий діалог в Умані».

2. Джагунова О.І. Історія істориків Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: минуле, сучасне, майбутн. *Уманська старовина: Науковий журнал*. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2017. Вип.4. С. 72-81.

АНОТАЦІЯ

Джагунова О.І. Уманський державний педагогічний університет у системі вищої педагогічної освіти в Україні (1930-2014 рр.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

У дисертації проаналізовано формування та розвиток вищої педагогічної освіти, загалом, та становлення і еволюцію Уманського педагогічного університету, зокрема, у громадсько-політичному, культурно-освітньому і науковому житті Радянської України та їх становище у період формування, реалізації і модернізації державної освітньої політики незалежної України. Дослідження дало змогу вивчити питання щодо місця Уманського педагогічного інституту у мережі педагогічних закладів вищої освіти УРСР та окреслити його еволюцію у період реформування вищої освіти у добу незалежності. З'ясовано динаміку освітнього потенціалу та його

місце у розвитку науки в Україні. Показано якісну та кількісну динаміку науково-педагогічного складу, чисельність та географію студентства. Охарактеризовано навчальну, наукову та інші види діяльності ЗВО, висвітлено процес формування навчально-матеріальної бази.

Ключові слова: вища педагогічна освіта, заклад вищої освіти, інститут соціального виховання, учительський інститут, педагогічний інститут, науково-педагогічні кадри, студенти, навчання, Уманський педагогічний університет.

АННОТАЦІЯ

Джагунова А.И. Уманский государственный педагогический университет в системе высшего педагогического образования в Украине (1930-2014 гг.) – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины. - Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2021.

В диссертации проанализировано формирование и развитие высшего педагогического образования, в общем, и становление, эволюция Уманского педагогического университета, в частности, в общественно-политической, культурно-образовательной и научной жизни Советской Украины и их положение в период формирования, реализации и модернизации государственной образовательной политики независимой Украины. Исследование позволило изучить вопрос о месте Уманского педагогического института в сети педагогических высших учебных заведений УССР и очертить его эволюцию в период реформирования высшего образования в эпоху независимости. Выяснено динамику образовательного потенциала и его место в развитии науки в Украине. Показано качественную и количественную динамику научно-педагогического состава, численность и географию студенчества. Охарактеризованы учебная, научная и другие виды деятельности УВО, отражен процесс формирования учебно-материальной базы.

Ключевые слова: высшее педагогическое образование, учреждение высшего образования, институт социального воспитания, учительский институт, педагогический институт, научно-педагогические кадры, студенты, обучение, Уманский педагогический университет.

ABSTRACT

Dzhahunova O.I. Uman State Pedagogical University in the system of higher pedagogical education in Ukraine (1930-2014) – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy degree in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2021.

The thesis analyzes the formation and development of higher pedagogical education, in general, the formation and evolution of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, in particular, in a socio-political, cultural and educational, scientific life of Soviet Ukraine and their state during the formation, realization and modernization of the state educational policy of independent Ukraine. The research made it possible to study the place of Uman Pedagogical Institute in the network of pedagogical institutions of higher education of URSR and outline its evolution in the period of higher education reformation in independent Ukraine. The dynamics of educational potential and its place in the development of science in Ukraine have been elucidated. Qualitative and quantitative dynamics of scientific and pedagogical staff, number and geography of students have been shown. Educational, scientific and other types of activity of the institution of higher education have been characterized, the process of the formation of educational and material base has been studied.

Key words: higher pedagogical education, institution of higher education, institute of social education, teachers institute, pedagogical institute, scientific and pedagogical staff, students, learning, Uman Pedagogical University.